

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LARA 2022

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: AWARA 2

Bammbiri ili li na masiatari a 12.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A: Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B: Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C: Zwivhumbeo na milayo ya kushumisele kwa luambo	(40)
2. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
4. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
5. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.
8. Ni eletshedzwa lwa tshothe uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A: Henefha kha minetse ya 50	
KHETHEKANYO YA B: Henefha kha minetse ya 20	
KHETHEKANYO YA C: Henefha kha minetse ya 50	
9. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1: PHUROSА**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA A**NGOHO A ZWI HANGWEI**

1	Vhutambo ha Matirikidantsi ndi ha u fhedzisela ha vhana vha gireidi ya 12. A hu na mutshudeni a sa tami u vha tshipida tsha vhutambo uho. Nge nda vha ndo phasela kha gireidi ya 12 ndo vha muwe wa vhe vha lavhelela vhutambo uho nga matso matswuku.	
2	Tshikoloni tsha hashu tsha Tshivhase vhutambo uvhu vhu farwa nga nwedzi wa Fulwi. Ro kuvhanganywa nga vhadededzi vha tshimbizaho zwa vhutambo uvhu ra fhiwa zwidodombedzwa nga vhudalo malugana na lwendo lwa matirikidantsi. Ro fhiwa manwalo a u fha vhabebi u vha divhadza nga lwendo ulwu.	5
3	Mutengo wo vha u R2 000, yo katela u namela, vhulalo ha divha lithihi na zwiliwa. Fhethu he ra vha ri tshi khou dalela hone ndi Tshipise. Mme anga vho mmbadelela vho takala nge nda vha ndi tshi khou phasa thesite dzothe nga maraga dza ntha. Nne na khonani yanga Fhulufhelo ro thoma u dzudzanyela lwendo ulwu. Ndo vha ndi sa dzibonyi nga dakalo.	10
4	Zwiambaro ndo rungisa kha murungi makone a no pfi Thina. O nthungela rokho i sa athu u vhonwa nga u naka hayo. Zwienda zwone a thi tsha amba, zwo vhidza vhukuma. Musi ndo tangana na khonani yanga mafhungo e ra vha ri tshi amba ndi a lwendo fhedzi.	15
5	Nwedzi wa lwendo wo vha u tshi khou sendela nga zwituku nga zwituku. Tshifhiwa ndi muthannga we nda vha ndi tshi dzhena nae kilasini nthihi. O nkumbela uri ri tshimbile rothe sa hezwi o vha a si na muthu wa u dzhena nae holoni nga divha ilo. Ndo tenda uri ri do tshimbila rothe. Tshifhiwa o vha e muthannga a difunaho nahone wa mikhwa ndi ngazwo ndo tenda u tshimbila nae.	20
6	Divha la u ya matirikidantsi la swika sa madze. Ro namela bisi la vhezilanzhili na vphuvhephuvhe nga madekwana. Nga ngomu tsho vha tshi tshi tou vha tshivhili tshivhili.	25

7	Muzika we wa vha u tshi khou lidzwa nga diraiva wo vha u takadzaho vhukuma. Ro imba, ra tshina, hu hone mapfene o tsitsa vhana. Lwendo a ro ngo vhuya ra lu pfa nga nthani ha u difhelwa nga muzika. Ro mangala ro no swika.	30
8	Ro swika nga iri ya vhufumi nga madekwana. Vhadededzi vha ri sumbedza hune ra tea u edela hone zwi tshi ya nga mbeu. Ro lala ro dzula ri kha mihani, ri tshi tou ri li tsha lini vhutambo ha thoma. Lo ri u tsha ra tamba, ra la vhuragane, ra ya u bambela na u tamba mitambo yo fhambanaho ro lindela tshifhinga tsha vhutambo.	35
9	Nangoho tshifhinga tsha swika, ra ambara zwiambaro zwashu zwa mateletele. Ho vha hu si na a songo nakaho. Vhothe vhatannga na vhasidzana vho vha vho rwela vhukuma, vha tshi ditongisa, vha tshi khou ita misumbedzo nga u sumbedza madzina na mitengo ya zwiambaro. Vhana vha tshikolo vho vha vha tshi tou nga a si vhalo vhane ra vha divha.	40
10	Holo ya u farela vhutambo yo vha yo tamiwa nga maluvha, mavhone a mivhala yo fhambanaho na mabaluni. Ro do dzhena holoni nga tshivhili tshivhili, ro farana nahone ri tshi tou nangavhedza. Ro dzula tafulani dze ra vha ro avhelwa dzone. Ho vha hu tshi vhonele dakalo, vhudziki na lufuno.	45
11	Zwiambi nga u sielisana hazwo zwo ri fha milaedza ya vhuthogwa, i fhataho. Izwi zwo tevhelwa nga zwiliwa zwe ra la ra nga ri sa thukhula minwe nga mudifho. DJ o thoma u ritha zwithu zwawe. Ro tshina ra nga ri sa vunde milenzhe nge a vha a tshi khou lidza nyimbo dzone dzone dza vhaswa. Ro tshina la nga li sa tsha. Vhadededzi vha fara tsha u konda u ri bvisa holoni uri ri ye bisini la u vhuvela hayani.	50
12	Ro takuwa vhusiku nga iri ya vhufumi ndilani ra enda ri tshi khou di imba lwendo lwothe. Ri tshi swika ro wana vhabebi vho ri lindela. Vhutambo uho a thi nga vhuhangwi.	

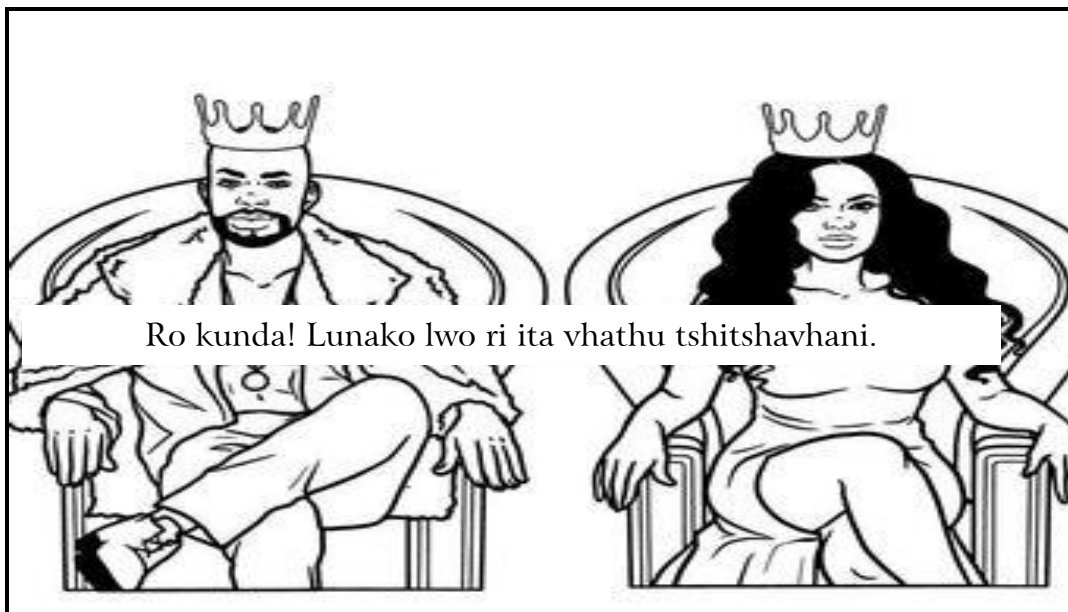
[Zwi bva kha vhalangi]

- 1.1 Bulani gireidi ine ya dzhenelela vhutamboni uvhu. (1)
- 1.2 Muambi wa mafhungo aya u dzhena ngafhi tshikolo? (1)
- 1.3 Vhabebi vho divhadzwa hani nga ha lwendo lwa matirikidantsi? (2)
- 1.4 Bulani ZWIVHILI zwe mutengo wo badelwaho wa vha wo katela zwone. (2)
- 1.5 Sumbedzani zwo no tana Thina sa murungi makone. (2)

- 1.6 U ya nga phara ya 6 ndi maipfi afhio a sumbedzaho uri bisi lo vha lo naka? (2)
- 1.7 Ndi mini tshe tsha ita uri lwendo lu si pfale? (2)
- 1.8 Talutshedzani lifurase lo swifhadzwaho kha phara ya 8. (2)
- 1.9 Ndi tshini tsho tutuwedzaho Vho Mutshekwa u badelela nwana wavho? (2)
- 1.10 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho:
Vhana vha tshikolo vho fhiwa vhulalo ha u edela zwi tshi ya nga ...
- A vhushaka.
B vhukonani.
C mbeu.
D muvhala. (1)
- 1.11 Muhumbulo muhulwane wo faredzwaho kha phara 9 ndi ufhio? (2)
- 1.12 Ni vhona zwi tshi tutuwedza kana zwi zwa ndeme u ramba zwiambi vhutamboni ha matirikidantsi? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.13 Nga mbuno THARU, talutshedzani nga vhudzivha zwi no tutuwedza matshudeni u dzhenela kha matirikidantsi. (3)

TSHIBVELEDZWA TSHA B: TSHIFANYISO

Talelani tshifanyiso uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

[Tshi bva kha www.black and white images]

- 1.14 No sedza tshifanyiso itshi, bulani mbeu dza vhatu avho. (2)

- 1.15 Ndi zwifhio zwi no sumbedza uri avho vhathu vho fhenya kha mutatisano wa lunako we vha u dzhenela? (2)
- 1.16 Ni vhona u dzhenelela mitatisano ya lunako hu na zwivhuya naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2**

Vhalani mafhungo a (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u n̄wala mbuno dza SUMBE nga ha ndeme ya luambo lwa damuni.

NDAELA:

1. N̄walani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a p̄falaho, nga ha ndeme ya luambo lwa hayani.
2. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PADA 70.
3. Nomborani mafhungo anu u bva kha 1 u ya kha 7.
4. N̄walani mbuno NTHIHI kha fhungo liiwe na liiwe.
5. Shumisani maipfi ANU.
6. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari yanu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C**NDEME YA LUAMBO LWA HAYANI**

Lushaka lūiwe na lūiwe lu na luambo lwalwo lwa hayani lune lwa vha lwa ndeme. N̄wana mūiwe na mūiwe u guda u amba nga luambo lwa hayani.

U amba luambo lwa hayani a zwi dzhenelwi tshikolo. Ri kona u divha dzīiwe nyambo nga thuso ya luambo lwa hayani.

Mvelele ya lushaka yo farekana na luambo lwa hayani. Luambo lwa hayani lu thusa vhahulwane na vhatuku uri vha divhe mirero, maidioma, thai na zwidade. Mirero na maambeke zwi fhat̄a mikhwa kha vhahulwane na vhatuku. Musi vhana vha sa athu u dzhena tshikolo, luambo lwa hayani ndi lwone lu vha bonyolosaho māto uri vha kone u divha madzina a zwithu zwine vha zwi vhona na u zwi shumisa.

Musi vhana vha tshi thoma u dzhena tshikolo luambo lwa hayani lu leludza uri vha kone u p̄fesa dzīiwe nyambo. Vhana vha phasa zwavhūdi zwikoloni nga thikho ya luambo lwa hayani. Luambo lwa hayani lu engedza divhaipfi ya n̄wana musu hu na vhudavhidzani vhukati ha vhatu. Ri vha na ndivho yo nwelelaho ya zwithu arali vhudavhidzani vhu nga luambo lwa hayani.

Tshe ha vha na mbekanyamushumo dza radio na thelevishini dzi no hashwa nga nyambo dza hayani zwo tutuwedza vhatu vhanzhi u thetshesela na u talela. Ri diphina nga u thetshesela mafhungo, nyimbo na zwīiwe zwi takadzaho nga luambo lwa hayani. Ri mvumvuswa nga matambwa ane ra talela kha thelevishini na u thetshesela kha radio nga luambo lwa hayani.

Kha ri thogomele nyambo dzashu ngauri ndi dza ndeme. Zwa sa ralo nyambo dza hayani hu do vha u fa hadzo. Murafho u daho u do shumisa nyambo dzo vangaho nyambo dzisili.

[Zwi bva kha vhalingi]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B:

10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

Gofhi i difhaho vhukuma.
I fha mafulufulu na u netulusa muhumbulo.
Vha dzhenaho tshikolo vha nga vhala u swika li tshi tsha.
Kha vha tavhanye vha ye vhengeleni la OK hune ha vha na bukuta!
Bigiri nthihi ndi R5.00, vha wana na tshikontsi arali vha renga mbili.
U nukhelela hayo hu kunga vhafhiri vha gondo.

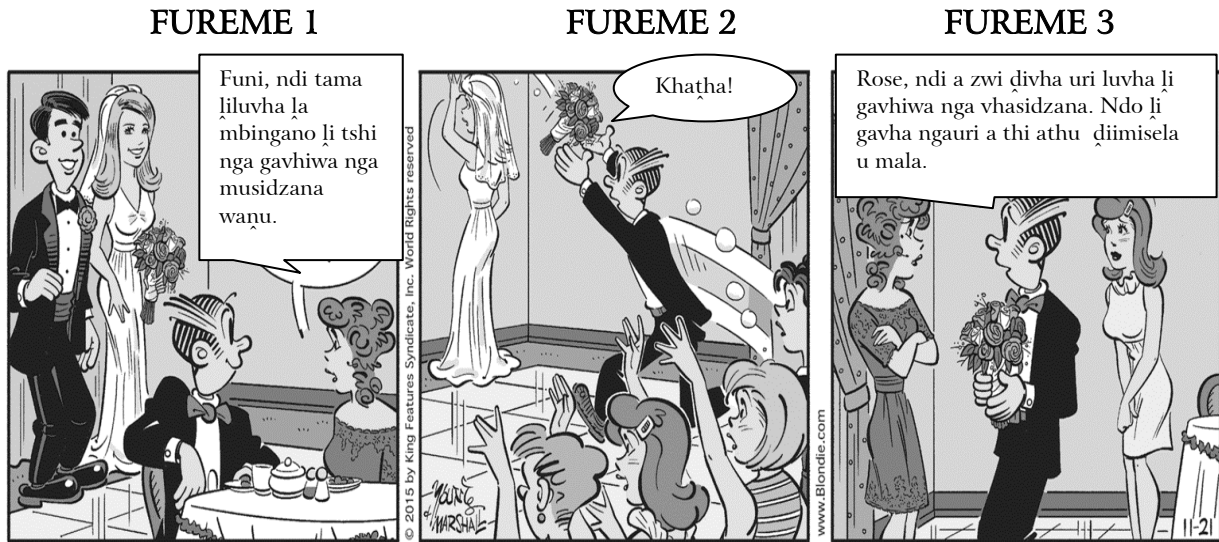
[Tshi bva kha www.black&white images]

- 3.1 Bulani mushumo wa tshigagarukela tsho shumiswaho kha khephusheni. (2)
- 3.2 Ndi zwifhio ZWIVHILI zwine gofhi ya thusa ngazwo? (2)
- 3.3 No sedza khungedzelo iyi, talutshedzani vhungoho ha zwine mutaladzi wo swifhadzwaho wa amba zwone. (2)
- 3.4 Ndeme ya u shumisa fonto thukhu kha khungedzelo iyi ndi ifhio? (2)
- 3.5 Inwi ni vhona mulaedza wa khungedzelo iyi u tshi nga kunga vharengi? Tikedzani phindulo yanu. (2)

[10]

MBUDZISO 4: KHATHUNI

Talelani khathuni uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

[Tshi bva kha www.black&white images]

- 4.1 Bulani vhuṭambo vhune ha khou pembelelwa mafhungoni aya. (1)
- 4.2 Kha fureme ya 1 vhuḍipfi ha vhathu vho imaho ndi vhufhio? Tikedzani. (2)
- 4.3 Ndi ngani vhasidzana vho dzulaho fhasi kha fureme 2 vho imisa zwanda? (2)
- 4.4 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho:
Ndeme ya linyanyu 'khaṭha' ndi ifhio kha khathuni iyi?
- A U takadza vhathu.
B U gavha tshithu.
C U sumbedza u ponyokisa tshithu.
D U sumbedza muṭaṭisano wa u fara tshithu. (1)
- 4.5 Musidzana wa Funi u do lenga u maliwa. Tikedzani likumedzwa ili nga zwi bvaho kha khathuni. (2)
- 4.6 Ni vhona vhuḍifari ha Funi ho tea naa munyanyani? Tikedzani phindulo yanu. (2)

[10]

MBUDZISO 5

- 5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA F: PHUROSА

1	Naniwaha mvula yo nesa lwe ya vhangа tshinyalelo Afrika Tshipembe nga vhuphara.	
2	Mvula yo na lwe nda humbula u nga ndi vhufelo ha shango. Tshinyalelo yo vha khulu. Bada dzo tshinyala zwe zwa thithisa vhuendi, goloi dzo kumbiwa, nndu dzo wa na mpfu dza anda.	5
3	Khombo kha <u>vhathu vha no konyolela matanda ndevheni</u> vha pfuka milambo mihulu yo dala. Vhalimi na vhone vho kwamea nga midalo ngauri zwimela zwo kumbiwa. Nyimele iyi yo vhangа thahelelo ya zwiliwa nge vhalimi vha si vhe na khaṅo yavhudi. Mitengo ya zwiliwa ya gonya vhukuma.	10
4	Mita minzhi nndu dzo wa nga mvula. Malume vho kwamea nga tshiwo itshi. Nndu dzavho dzo wa nga mvula na zwino muvhuso wo vha fha vhudzulo na vhaṅwe vho kwameaho nga midalo. Vhonzhi ha vhana a vha tsha ya zwickoloni ngauri buroho dzo kumbiwa na bada dzo tshinyala.	15
5	Mvula iyi yo khakhisa kutshilele kwa vhathu. Vhathu vhanzhi vha tea u fhatulula nndu dzo waho. Izwi zwi toda masheleni na vhalambedzi. Muvhuso wo thusa nga u fha vhathu vho kwameaho magavhelo a tshifhinganyana naho hu na vhaṅwe vhane vha khou fhurela ngeno vha songo kwamea nga midalo.	20

- 5.1.1 Topolani dzina vhukuma kha phara 1. (1)
- 5.1.2 Kha phara 2 hu na ipfi lo khakheaho mupeleto. Inwi li topoleni ni li shumise fhungoni no li khakhlula. (2)
- 5.1.3 Topolani pfanywa ya ipfi: 'khakhisa' kha phara 2 ni vhumbe fhungo ngayo. (2)
- 5.1.4 Kha phara 3 hu na litaluli, li topoleni ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfallaho. (2)

- 5.1.5 Thomani fhungo li tevhelaho nga ipfi 'Khuvhabvu'. (2)
Pholisa lo foda khuvhabvu.
- 5.1.6 Vhumbani pholisemi nga ipfi 'Mulenzhe'. (2)
- 5.1.7 Nangani phindulo yo teaho
Dzina 'vhalimi' kha phara 3 lo vhumbwa li tshi bva kha liiti ...
A vhulimi.
B lima.
C ndimo.
D tshilimo. (1)
- 5.1.8 Nwalani lifurase lo talelwaho nga fhasi li kha tshifhinga tshi daho. (2)
- 5.2 Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o disendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA G: TSHIFANYISO

Vhutsila vhu vhone u bva vhuṭukuni. Takalani na khonani dzawe vho diitela goloi yavho nga thanda dza miri. Tshi takadzaho ndi uri goloi ya hone a i shumisi pitirolo, i tou sukumedzwa. I a kona u namedza vhana vhararu nga tshifhinga tshithihi. Izwi zwi sumbedza uri vhatukana vha na vhukoni u fhira vhasidzana. **Goloi iyi i khou vha vhuedza vhukuma**, vha hwalela vhatu zwi sa lemeli vha tshi badelisa tshelede.

[Tshi bva kha [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 5.2.1 Topolani lisala la vhone kha mutaladzi wa u thoma ni vhumbe fhungo ngalo. (2)
- 5.2.2 Topolani dzina lo pambiwaho kha mutaladzi wa 3 ni vhumbe fhungo ngalo. (2)
- 5.2.3 Talutshedzani ndivho ya u shumisa luvhengelambiluni '... vhatukana vha na vhukoni u fhira vhasidzana.' (2)

[20]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUTE: 80